

ACC. NR M. 13305 : 1-15.

Landskap: Småland

Upptecknare: Johan Sjögren, Hultsjö

Härad: Västra

Berättare: " " "

Socken: Hultsjö

Berättarens yrke: målarmästare

Uppteckningsår: 1954

Född år 1883 i Hultsjö

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Del späda barnets klädsel och vård. s. 1-15. LU F 97

Skriv endast på denna sida

ACC. N:R M. 13305: /.

Ämne: Det späda barnets värd .

L U F 97

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

KLÄDSELÄ.

En spädbarnsutstyrsel varierade ganska mycket beroende på olika samhällsställningar. Men en sak var typisk för alla kategorier, och det var ju att alla spädbarn skulle ha ungefär samma plagg. Och de olika namnen på denna utstyrsel var först och främst Mantel, Blöja, "Blya" fotlappar, Vink, Undertröja utan på vinken samt stjärtlapp "Brockalapp" och mössa Hylka eller "Hyllika" Lysta eller "Lösta". Ja detta gäller just svepningen av det nyfödda barnet. Materialet till ovanstående varierade mycket ifråga om råd och tillgångar hos fattiga och rika. De förmögnare använde till blöjan endast hellinne och till manteln hyllegarn, medan de mindre bemedlade och backstugusittare fick använda s.k. vattengarnsväv liksom med vårt nutida bomullsgarn, och möjligen till manteln halvulle ~~xxxxxxxx~~ och en del mantlar virkades, medan andra åter stickades med strumpstickor. Färgen på mantlarna varierade från vitt till rosa eller skär färg medan alla blöjor voro vanligen vita, och storleken på blöjorna var omkring 60x75 c,m, manteln var i regel något större, och av varje

Luf 97
/

I

ACC. N:R M. 13305: 2.

sort var det vanliga av blöjan två styck, men det förekom ofta att hos förmögnare folk kunde finnas flere av varje sort av såväl blöja som mantlar, hos torpare och backstugusittare däremot fanns många gånger bara en av varje sort. När en liten unge skulle svepas som det kallades lades den under de första dagarna upp på ett bord men det var alls inte något ovanligt att den som skötte barnet under moderns sängläge även hade barnet i sitt knä under svepningen. Först lades manteln, och ovanpå denna blöjan, varpå den nyfödde lades, därefter snoddes fotlapparna om fötterna "Brockalappen" om stjerthlappen, varefter man började med att sno blöjan om barnets ben, först om det ena sedan om det andra, och fortsatte sedan upp över kroppen, när barnet var nyfött lades då armarna i kors över över bröstet det vill säga att även de sveptes inne, därefter sveptes manteln omkring det hela, sedan rullades lysten "Löstan" om det hela, löstan var alltid före svepningen inrullad som en gasbinda, och man började alltid att rulla löstan med början från fötterna och fortsatte sedan uppåt, samt rullades ganska tätt mellan varje varv, i slutändan var alltid ett band omkring en meter

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

2

//

ACC. N:R M. 13305:3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

3

lång och omkring 3 c,m, bred vilket tjänstgjorde att knyta fast löstan med. Själva löstan var omkring två meter lång och omkring 12 centimeter bred. Att det skulle funnits någon skillnad mellan pojkar och flickor i fråga om utstyrseln har jag ej hört något berättas om, utan då det gällde svepningen som det hette, så var det lika för båda könen. I hemmet var det sällan någon skillnad på kläderna under vardag och söken, men var det så att man skulle gå bort sattes alltid en spetskrag~~ex~~ utanpå vinken vid halsen och drogs då fram över svepningen "Svepa", men numera följs inte de gamla reglerna något, utan numera svepes inte de nyfödda barnen alls på samma sätt som förr i tiden, fast blöja och mantel användes ju visserligen men ~~men~~ dessa svepas om barnet medelst en bred gördel om magen, för att efter omkring fjorton dagar utbyta dessa mot s. k. Blöjbyxor av plastik, men vem och hur det ~~det~~ börjades kan jag ej ge någon upplysning om. Dopdräkten som utanpå svepningen bestod av en ganska lång och vid klänning med spetsar både runt och vid armarna, och färgen på dopklänningen varierade i skilda färger från vit, till lusröd samt även skär färg, samt ^{var} inte alls ovanligt att

ACC. N:R M. 13305: 4.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

barnets initialer voro broderade på den s.k. dopklänningen.
Att smabarnskläderna gömdes förekom ganska ofta, och vad som särskilt gömdes var manteln blöjan och lystan, men att de förekommit i flera generationer har jag ej hört berättas om. Att dopdräkter lånades förekom ganska ofta, särskilt bland de fattiga och mindre bemedlade, och då särskilt bland backstugesittare var i stort sett det vanliga. Vid vilken tid spädbarnsutstyrelsen ^{utbytt} mot andra kläder kan jag inte svara på, men att barnet låg ganska länge i, som det hette i "svepa" det har jag hört talas om, och det första som gjordes var att armarna först lämnades fria när barnet sveptes, under den första tiden ned-sveptes som ovan nämnts även armarna vilka lades i kors över bröstet efter hand som barnet växte till slopades det ens plagget efter det andra, så att när barnet var så gammalt att det började krypa omkring omkring på golvet syddes alltid en liten rock eller som det även kallades för kolt till barnet, samt påsattes på fötterna hemstickade yllestrumpor någon gång även någon sorts skor av mycket grovstickat yllegarn "sockar", även tillverkades sockor av skinn

ACC. N:R M. 13305:5.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

och för det mästa var det förfärdigat av barnets föräldrar. I slutet av 1800 talet fanns en dopdräkt bevarad hos en gammal fröken Sandina Pettersson Brunstorpskvarn Hultsjö, men om den ännu finns kvar kan jag ej svara på, men det sannolikaste är att den ännu finns.

SKÖTSEL OCH VÅRD.

Naveln ombands vanligen med linnetråd (tvinnatråd) samt s.k. "linneskav" vilket avskrapades med en kniv på gammalt linne vilket lades om naveln istället för att nu använda bomull, detta "skav" dopades i sprit eller åtminstone var infuktat i spriten, och till pudring användes potatismjöl (stärkelse), men var det så att navelsträngen som kanske ofta hände, varade sig, kokades en sorts smörja eller salva av grädd och kallades för "Självs smörja" vilket smordes på det variga stället, varefter ett förband lades över det hela eller en så kallad navelbinda, detta skulle barnet ha i fem a sex veckor med om byte så snart det behövdes, men kunde få ha det ändå längre beroende på hur fort läkningen gick. Ofta hände att man fick lägga ett ^{mynt} i en linnetrasa över naveln, men det skulle helst vara ett silvermynt, men att man lagt på något russin eller dyligt

ACC. N:R M. 13305:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

6

har jag däremot inte hört något berättas om, men varför myntet skulle läggas på berodde på att det inte skulle bli för stor knuta när navelsträngen fallit av, där just navelsträngen suttit, Den torra navelsträngen kastades vanligen i spisen, varför den nu skulle brännas upp, eller vad det skulle bero på har jag ej hört talas om. Ombyte på barnet skedde minst två gånger om dagen, men kunde variera beroende på hur barnet reagerade, om det till ex, blötte mycket eller ej, och tvättningen förekom även den oregelbundet, men det vanliga var att barnet tvättades åtminstone den första tiden en gång om dagen, och helst på kvällen och då användes ljumt vatten tillsatt med litet tvål. Och att förhindra rodnader (Visten) i stjert och ljumskar, hals och armhålor, begagnades alltid potatismjöl som puder. Att några spädbarn vägdes förr itiden har jag inte hört något berättas om. När det nyfödda barnet första gången skulle svepas lades det vanligen upp på ett bord, varvid den som de första dagarna skulle sköta om det svepte det där, sedan lades det för det mesta ^ebrävid modern i hennes säng så länge hon var sängliggande.

VI

ACC. N:R M. 13305: 7.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

7

Att modern låg ihjäl sitt barn förekom ganska ofta förr i tiden och särskilt var det fallet med först föderskor, vilket vanligen skedde under sömnen. Vidare hände någon gång att ett spädbarn kvävdes på grund av uppkastningar genom att barnet låg på ryggen. När modern var så bra att hon kunde stiga upp tillreddes alltid en vagga, och dessa kunde vara av varierande typ, på min trakt fick för det mesta ett så kallat "kolfat" vari tre eller fyra snören knöts i kolfatets kant, vilka sedan drogs ihop i överändan med en stadig knut, vari en stadig järnkrok iform av ^{ett} knöts fast, en haspa i taket var för ändamålet inslagen vari vaggkroken hakades in, (har själv legat i en sådan vagga). Vidare användes en annan typ av vaggor som voro hopsnickrade av bräder och liknade en större låda med avsmalning nedåt botten men endast på sidorna, gavlarna däremot gingo lodräta mot botten, vidare sattes ett par så kallade åsar i varje ända, dessa uppsöktes i skogen och voro alltså självkrökta, denna vagga fick genom dessa åsar en gungande rörelse, och kunde sättas i gungning genom att man med ena fo-

ACC. N:R M. 13305:8.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

8

ten trampade lätt på ändan av en av dessa åsar. Några lakan före-
^{Körs}sällan i de fattiga hemmen utan på botten i vaggan lades en dyna
som vanligen var fylld med hackad halm på vilket ett täcke breddes
på så sätt att halva täcket breddes ovanpå dynan, och sedan lades
barnet ned på detta, den andra hälften av täcket fick tjänstgöra
som påhölje för barnet. Några särskilda underlägg för att förhindra
väta förekom inte åtminstone bland de mindre bemedlade, efter vad
jag har hört, utan när täcket blev vått togs det upp och torkades
framför den öppna spisen, åtminstone var det så på min trakt.
Under den allra första tiden då barnet var som spädst byttes lig-
ställningen om, så att ibland fick barnet ligga på höger, ibland på
venster sida, en annan gång på rygg, ty fick barnet ligga för mycket
på sidorna ansågs att huvudena blevo flata, likaså var det om bar-
 fick ligga för mycket på ryggen skulle bakhuvudet bli missbildat,
Omnatten hade föräldrarna alltid barnet i sin säng närmare bestämt
mellan sig.

VIII
Vagga av trä ställdes alltid på golvet ofta framför den öppna spi-
sen, den vagga som hängde i taket fick för det mesta hänga där ba-

ACC. N:R M. 13305:9.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

9.

de natt och dag, när barnet blev litet äldre och man befarade att det kunde ramla ur, bands alltid en av barnets lyster runt om vaggan, men det hindrade ändå inte att barnet kunde krängla sig igemom och ramla ur vaggan (hade en ~~xx~~ av mina yngsta bröder numera bosatt i Tolg Kronobergs län som trots att vaggan var ombunden ändå ramlade ur). Några skyddsnät har jag ej hört berättas om, enda skulle vara att när barnet sov, en liten linneduk breddes över barnets ansikte, vilket skulle tjäna till att om barnet vaknade litet för fort, så var det mörkt när barnet tittade upp, så har det berättats för mig. Digivningen kallades på min trakt för att barnet "Pattade" och barnet kallades så länge det diade för "Pattunge". Någon bestämd tid då barnet fick sitt första mål har jag ej hört något om, men att det kokades någon slags ^{tunn} välling av mjölk och vetemjöl tillsatt med litet potatismjöl. "Stärkelse" och kallades "Mamm". Om barnet inte ville ta bröstet kunde bero på flera orsaker och en av dessa var ju nästan allmän att bröstvärtorna voro för små och för förstföderskor var det nästan allmänt, men detta skulle av-

IX

ACC. N:R M. 13305: 10.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

10

hjälpas genom att man satte en liten tänd ljusbit i botten på
på ett vanligt ölglas och när ljuset brann som bäst sattes glaset
hastigt över bröstet varvid ljuset då slocknade och den luft som
då uppstod i glaset skulle då dra ut bröstvärtan, denna procedur
fick upprepas flera gången varigenom värtan förstörades för var
gång, även fick man också stryka på litet modersmjölk, varvid man
till sist lyckades få barnet att självmant ta bröstet. Vad den första
modersmjölken kallades har jag ej kunnat få reda på. Om mjölkstock-
ning eller Spenböld "Spönaböld" uppstod anlätades vanligen kloka
gummor för att bota detta, Hörde talas om i min ungdom att på ett
ställe i gården Gränö Hultsjö skulle en klok gümme ordinerat att
smörja bölden med en blandning av kopparvitriol "Kopparrök" och
vatten, vilket resulterade i att barnet (en pojke dog). Om modern
räkade få för mycket mjölk- vilket sällan förekom särskilt bland
de mindre bemedlade- kramade modern själv ur en del av mjölken, och
på 1800 talets sista hälft fanns det ju ganska gott om barn och
alltid ibland barnen på den tiden var det alltid någon som hade
någon öroninflammation "Örenasprång" och då användes alltid di-

X

ACC. N:R M. 13305: //

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

mjölk som botemedel, och som också skulle mjölkas direkt från bröstet in i örat på den sjuke. ~~Det var högst sällan.~~ Det var högst sällan att barnet under de första månaderna, ^{Fick alltid sin modersmjölk} möjligen kunde inläggas en sockerbit i en linnelapp vilken doppats i komjölk, ty modersmjölken ansågs framför allt för barnet vara den bästa mjölken. Om några särskilda sjukdomar drabbade barnet ansågs det bero på modern, att hon skulle varit ^{med} vid någon slakt, slagit en orm eller sett en "Fyllehund", varit med vid en eldsvåda, med mycket annat. Att det skulle varit några bestämda tider för barnets digivning har jag ej hört något berättas om, utan att barnet fick dia då det skrek ty då ansågs ^{det} att barnet var hungrigt. Hur länge barnet skulle dia var aldrig ~~var aldrig~~ någon bestämd regel för, ~~men~~ men har hört berättas om att ett barn någon gång fick dia ända upp till tre år, någon gång kanske ändå längre, men ofta kunde det bero på hur fort modern blev gravid omigen, ty då avvänjdes barnet fortast möjligt. Om ett barn skulle bli starkare genom att dia länge har jag inte hört något berättas om.

Vid avvänjningen begånades många medel, man kunde smörja såpa på

//

XI

ACC. N:R M. 13305:12.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

bröstvårtan, fästa alla sorters skinn över hela bröstet, någon gång smordes bröstvårtan ⁱⁿ med vanlig trätjära m.m. Vad husdjuren beträffar så har jag endast hört en enda sak, och det var den, att om juvret bands ett stycke skinn, och i detta skulle en massa träpinnar vilka voro tämligen vassa insatta, och det är allt vad jag i denna fråga kan svara på. Som förut nämnts att barnet någon gång avväjdes för att åter igen börja dia har förekommit, och en Fru Nelly Christoffersson från Aneboda berättar att om barnet fick börja dia på nytt skulle det inte vara bra varken för barnet eller modern, och hon tillägger att avväjningen helst borde ske mellan vinter och sommartiden, det vill säga mellan vinter och sommarsolståndet, eller just då dagarna började förlängas, samt endast på ny, alls icke på nedan, och detta skulle bidra till ~~till~~ en bra tillväxt samt ^{även} för synen. Förr i tiden förekom sällan att något barn uppföddes med flaska, och hon berättar vidare att när barnet blev litet mera försigkommet började modern att tugga små tuggor av litet mera vanlig mat, samt att barnet däremellan fick su-

ACC. N:R M. 13305:13.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ga på en fläsksväl "Fläskasvär". Av spädbarnssjukdomar har jag ju
hört berättas om Eksem, Tandsprickning, Engelska sjukan, och till
botemedel mot dessa sjukdomar varierade mycket, mot Eksem skulle
det vara bra att bada barnet (tvättades) i en tunn havremjölsväl-
ling, mot tandsprickningen skulle barnets tandgom gnidas med ett
finger tills tanden började att kännas, för engelska sjukan "Sker-
van" söktes vanligen Kloka gummor, några andra botemedel har jag
ej hört talas om. Vid vilken tid man lärde barnet att hålla sig
torrt kan jag ej ge något svar på, på grund av att den tiden kun-
de variera så mycket. Under de första dagarna togs inte barnet upp
förrän det skulle ha mat, men vaggades däremot rätt mycket i all
synnerhet om det fanns flera minderåriga förut i familjen som tyc-
te att det var roligt att vaggas den nykomne, och samtidigt som bar-
net växte till sjöngs ofta vaggvisor för att få det till sömn,
och de gaggvisor som jag hörde i min barndom voro vanligtvis själv-
diktade samt melodisatta av barnets föräldrar. Och sasom ett litet
prov på dessa vaggvisor följer: Vyssa vyssa litet barn stor i
stjerten "Röva" som en kvarn, huvud som en skäppa den som är far

13

XIII

ACC. N:R M. 13305:14.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

till detta barn med honom borde man skräppa (Beömma). Sov sov ~~nu~~
nu lilla barn det kommer tre sultena (Svultna) hundar den ene är
du den andre är jag den tredje var prästens lunda, med dessa vi-
sor höll man på med attosjunga tills barnet hade somnat. När alla
spädbarn skulle lyftas ur vaggan togs den ena handen under barnets
nacke, medan ^{man} med den andra armen fattade om den övriga kroppen.
Spädbarnen togs aldrig ut förr än de åtminstone var sex månader
gamla och då särskilt sommartiden, åtminstone var det så på min
trakt. Ngon bestämd tid för att ^{barnets skulle} få krypa omkring på golvet har
jag ej hört något talas om, utan det blev i rgen när barnet var
kommen till sådan ålder att det själv började krypa omkring ~~på~~
på golvet, men vanligtvis om barnet var ordentligt utvecklat bör-
jade det att krypa redan vid sex månaders ålder, men att det skul-
le föbetagit några särskilda försiktighetsmått för att barnet in-
te skulle skada sig, har jag inte hört annat, än att golvet sopa-
des ganska noga så att barnet inte skulle få i sig några trästic-
kor eller dylikt. När barnet skulle läras att gå, var ju det för-
sta att barnet började som man sade gick "där det höll sig" samt

14

XIII

ACC. N:R M. 13305/15.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

15

att försöka att få barnet som det sades "stå lull" när barnet så kunde, satte sig modern eller om det fanns äldre syskon på huk ett litet stycke från barnet, räckte ut armarna mot barnet som då började att ta de första stegen. Vidare användes en sorts stol med fyra fötter, och i sitsen var urborrat ett stort hål var i barnet nedsläpptes, och så fort krafterna tilltog började barnet skjuta denna stol framför sig. Att ett barn började gå tidigt ansågs för bara bra, kunde ett barn gå vid "året" ansågs det bra, men gick det vid nio månader var det ännu bättre. Bland smeknamnen kunde man i min barndom få höra sådana namn som "Lilla gullet" "Gullungen" m.fl. Några särskilda lekar har jag däremot inte hört talas om annat, än om det kan kallas för lek, att fadern någon gång kunde ta barnet på sitt knä och hoppa med det, medan han sjöng "Nicka te kvarn, nicka te kvarn så far du Möldans (mjölnarnas) dotter". Den som skötte om barnet var i de flesta fall modern, och att fadern någon gång kunde taga den lille och jollra med den förekom även. De utomäktenskapliga barnen bortauktionerades ofta bort genom socknens försorg.

Lönåsa HULTSJÖ i mars 1954 Joh. Sjöquist

XV